

2021

Konservfabriken 8 och Yllefabriken 20

Underlag till detaljplan

Kulturmiljöinventering och konsekvensbeskrivning

Helene Stalin Åkesson i samarbete med
Elisabeth Björner, Rebecca Olsson och Maria Sträng

Regionmuseet i Skåne

Rapport 2021

Konservfabriken 8 och Yllefabriken 20

- Underlag till detaljplan

Kulturmiljöinventering och
konsekvensbeskrivning 2020–2021

Kristianstad socken
Kristianstads kommun
Skåne län

Helene Stalin Åkesson i samarbete med Elisabeth Björner, Rebecca
Olsson och Maria Sträng

Regionmuseet i Skåne

Regionmuseet i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 620 19 00

Lund
Tomegapsgatan 22
223 50 Lund

www.regionmuseet.se

© 2021 Regionmuseet i Skåne
E-Rapport Ingår ej i Regionmuseets rapportserie
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Fastigheten Konservfabriken 8 och vy över spåren mot Kristianstad Arena

Konservfabriken 8 och Yllefabriken 20

Innehåll

Administrativa uppgifter	5
Inledning	6
Sammanfattning av utredningens resultat	7
Beskrivning av uppdraget	9
Historisk förändring	12
Konservindustri	15
Bong	16
AB Skånska Yllefabriken Kristianstad (ASY)	18
Befintlig bostadsbebyggelse	20
Kulturmiljöinventering	20
Området som helhet	20
Karaktärsdrag	21
Siktlinjer och strukturer	24
Fastigheten Yllefabriken 20	25
Fastigheten Konservfabriken 8	27
Kulturhistorisk värdering	30
Konsekvensbeskrivning	33
Antikvariska riktlinjer	34
Siktlinjer och strukturer	34
Karaktäristiska byggnader	34
Sociala värden	34
Materialval	34
Analys	35
Källor	36
Arkiv	36
Webb	36

Företaget Bongs kontorsbyggnad i funktisstil. Till vänster i bild skimtar Kristianstad arena och till höger en jugendbyggnad som idag buserar kontor för flera företag.

Administrativa uppgifter

Fastigheterna	Yllefabriken 20 och Konservfabriken 8
Socken	Kristianstad
Kommun	Kristianstad
Regionmuseets dnr	M12.20-357-20, 1077
Byggherre/beställare	Byggnads AB Bröderna Persson
Entreprenör	Tyréns Utopia Arkitekter
Rapporttid	november 2020 – februari 2021
Granskning	Erik Lunderup

Inledning

Regionmuseet i Skåne har av byggherren Byggnads AB Bröderna Persson fått i uppdrag att göra en utredning bestående av kulturmiljöinventering och konsekvensbeskrivning för fastigheterna *Yllefabriken 20* respektive *Konservfabriken 8*. Anledningen är att området står inför en omvandling från verksamhetsområde till blandad bebyggelse med fokus på bostadsbebyggelse.

Omvandlingen omfattar fler fastigheter än de som är aktuella i den första detaljplanen. Regionmuseet fokuserar på nämnda fastigheter men för att sätta dem i ett sammanhang görs också en översiktlig beskrivning tillika historisk genomgång av Udden som helhet.

Arbetet har genomförts av Helene Stalin Åkesson, byggnadsantikvarie med industriarv som specialområde, Maria Sträng, byggnadsantikvarie, och Rebecca Olsson, landskapsvetare. Elisabeth Björner, mastersstudent inom samhällsgeografi vid Lunds universitet, har också medverkat i projektet. Arbetet har genomförts under november 2020 – februari 2021.

Sammanfattning av utredningens resultat

Kulturmiljöinventeringen och konsekvensbeskrivningen av fastigheterna Konservfabriken 8 respektive Yllefabriken 20 har resulterat i följande:

Förslaget *bedöms ta hänsyn till bebyggelsens kulturvärden och karaktär* genom att

- Flera befintliga siktlinjer beaktas i den nya planen för området, vilka kan användas för att tydliggöra såväl miljömässiga, samhällshistoriska och sociala värden
- Planen för kvartersbildningar på fastigheterna Konservfabriken 8 respektive Yllefabriken 20 tar till delar upp strukturer i den befintliga industrimiljön, vilket stärker kopplingen till platsen historia
- Befintliga platsbildningar i anslutning till yllefabriken integreras i den nya bebyggelsen (här avses fastigheten Yllefabriken 20), vilket bidrar till dialog med områdets industrihistoria
- Området omvandlas från verksamhetsområde till blandad bebyggelse med fokus på bostadsbebyggelse, vilket bidrar till att återskapa ett folkliv som också fanns kring de arbetsintensiva industrierna

och anses därmed följa Plan- och bygglagens krav på varsamhet

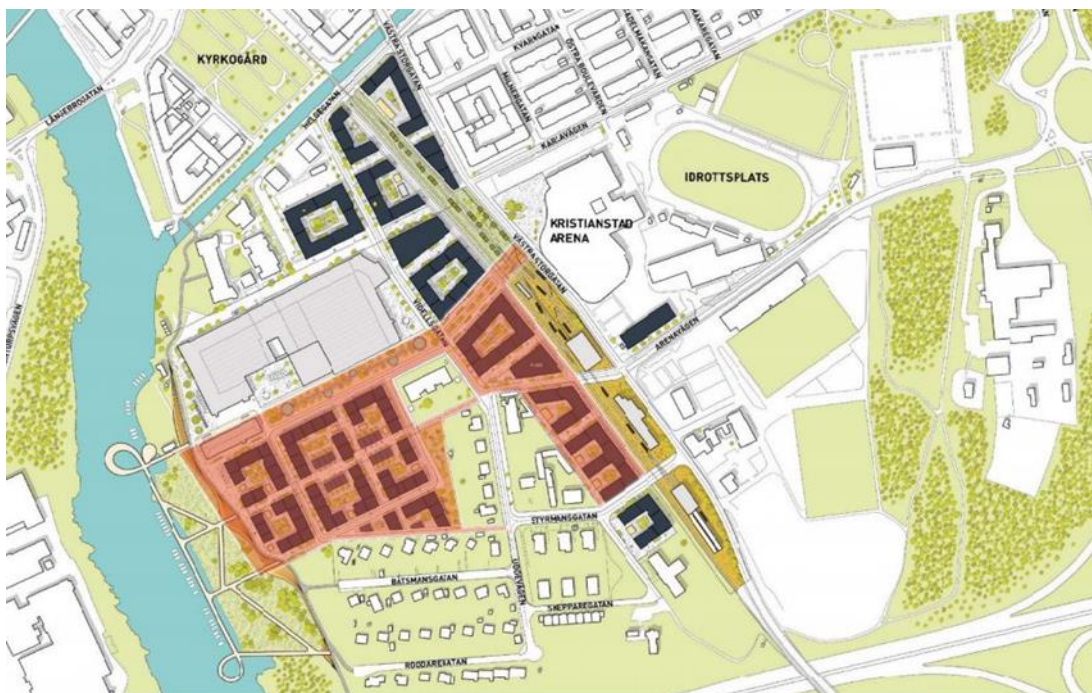
Förslaget *riskerar att förvanska miljömässiga värden i bebyggelsen om*

- Gulputsade funkisbyggnader på fastigheten Konservfabriken 8 ersätts med nybyggnation

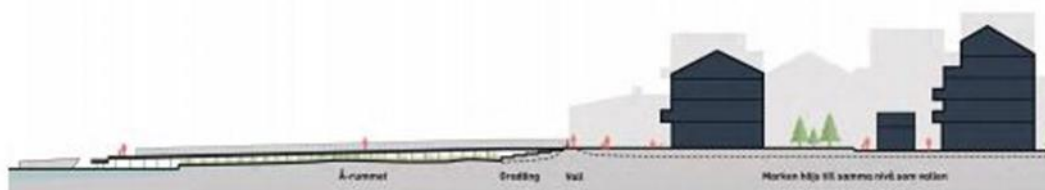
Sammantaget anser Regionmuseet att kulturvärdena i de två fastigheterna är förhållandevis ringa medan värdet i att omvandla området i vilket de aktuella fastigheterna ingår är desto större. Regionmuseet vill, även om det inte går att villkora i PBL, poängtera betydelsen av att framgent kommunicera de kulturvärden som eventuellt går förlorade eller minskas under omvandlingen. Detta kan göras på olika sätt, genom markeringar i mark, text och bild mm.

Befintlig bebyggelse med fasthetsgränser markerade. Aktuella fastigheter markerade med pil. Skärmdump från Eniro

Det röda fältet markerar den avgränsning som detaljplanen hanterar. Illustration hämtad ur presentationsmaterial för Nya Udden, Utopia, 20191108

För att understryka områdets vattennära läge föreslås en viss höjning genom terrassering av marknivån, som därmed minskar vallens barriärskapande effekter. Illustration hämtad ur presentationsmaterial för Nya Udden, Utopia, 20191108

Illustration hämtad ur presentationsmaterial för Nya Udden, Utopia, 20191108

Beskrivning av uppdraget

Under år 2017 påbörjades arbetet med att ta fram en vision för hur området Udden skulle utvecklas från industri- till bostadsändamål. Ambitionen var att där skapa en ny bebyggelse som förlänger stadens struktur söderut, tillvaratar och utvecklar närheten till Helge å samt binder samman arenans område och närliggande spårområde med bebyggelsen på Udden.

Området planeras inom de närmaste åren omvandlas från verksamhetsområde till blandad bebyggelse med fokus på bostadsbebyggelse. Omvandlingen görs i etapper, delvis med anledning av att möjliggöra successiv inflyttning på området.

Först ut är fastigheten Yllefabriken 20. I samma etapp ingår fastigheten Konservfabriken 8 och del av fastigheten Konservfabriken 14.

Stadsantikvarie Katarina Olsson har deltagit i processen kring Uddens utveckling. Följande utredning säkerställer att kommunen i samband med detaljplanarbetet för fastigheterna Konservfabriken 8 och Yllefabriken 20 har tillräcklig kännedom om kulturvärdena och hur de påverkas av de föreslagna åtgärderna.

Exempel på vad som bör beaktas finns redogjort för av Boverket, PBL-kunskapsbanken, Hänsynsbestämmelser:

Vid planläggning ska bebyggelsen utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden samt natur och kulturvärdena på platsen. Ändringar och tillägg ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

Plan- och bygglag (2010:900) 2 kap 6 §

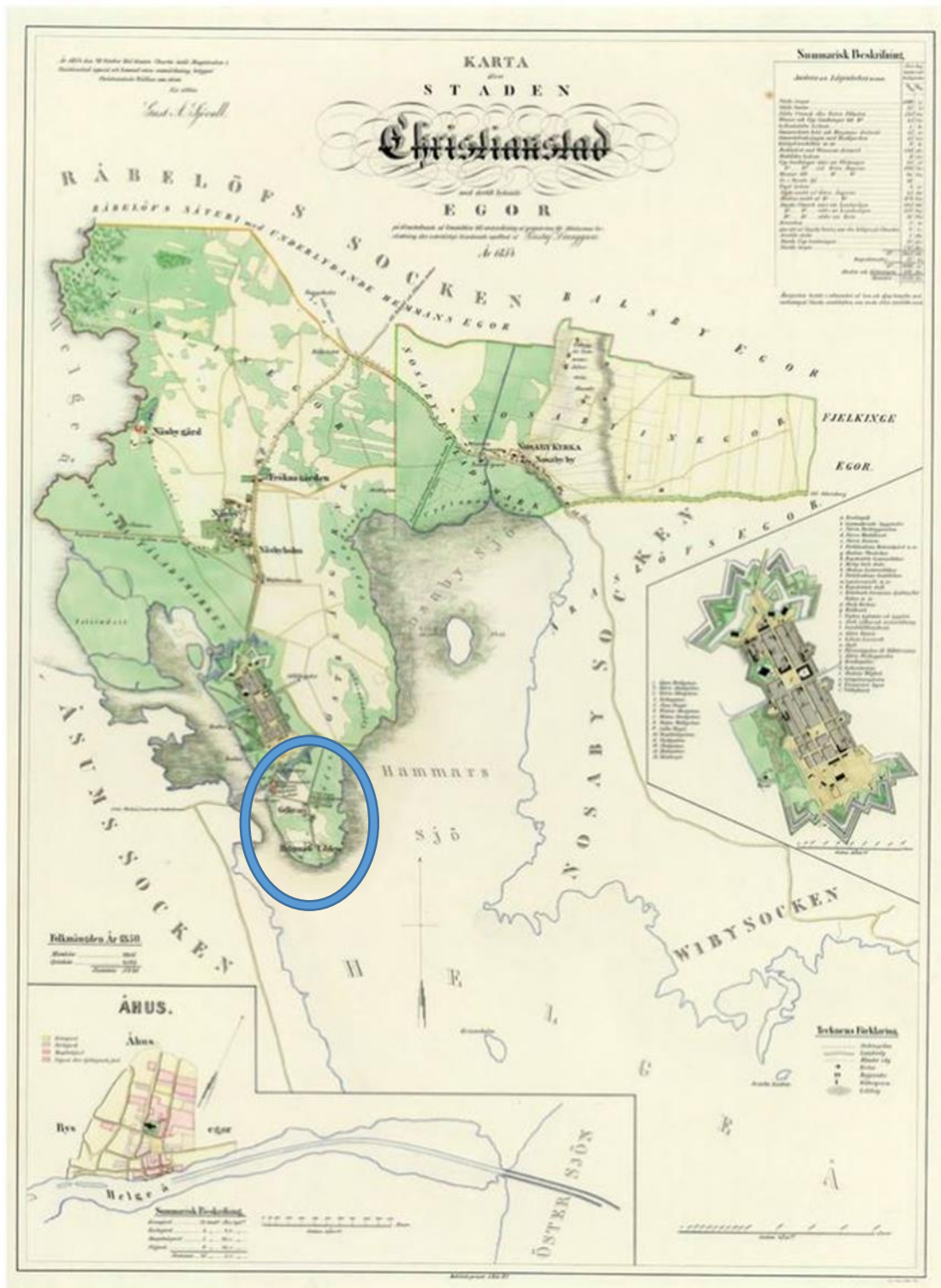
Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan

För att ta hänsyn till ett områdes värden fodras det att man har analyserat vari värdena består. Vilka är de karaktärsbärande uttrycken? Vilka egenskaper är väsentliga? Att ta hänsyn är inte synonymt med att kopiera. Syftet med kravet på hänsyn är inte att nybebyggelse ska sakna egenvärde. (www.boverket.se)

Regionmuseet har tagit del av projektpresentation och målbild för Nya Udden. Därtill har museet haft möte med byggherren Byggnads AB Bröderna Persson på plats samt genomfört egna okulärbesiktningar av området. Museet har också genomfört kart- och arkivstudier. Under pågående arbete har avstämningsmöte hållits med beställaren samt med representant från Tyréns.

I utredningen har museet följt aktuellt område över tid, framförallt genom kartmaterial och ortofoton. Det har tidigare gjorts en del studier av industrierna etablering på Udden, såsom utveckling av produktion och arbetsplatsernas förändring över tid. Regionmuseet har översiktligt tagit del av materialet. Inom ramen för aktuellt uppdrag har vi utöver fysiska också beaktat immateriella perspektiv.

Ljunggrens atlas, litografi, 1854. Då gjorde Udden skäl för namnet. Bebyggelsen på Udden begränsades till mindre gårdar och marken nyttjades företrädesvis för bete och odling. Aktuell område markerat på kartan

Generalstabskartan från 1862. Då har ännu inte industri etablerats på Udden. Bebyggelsen utgörs av mindre gårdar. Därtill ser det ut att ha gjorts medvetna trädplanteringar.

Historisk förändring

Udden har historiskt varit ett område som i huvudsak nyttjas som betesmark men i likhet med andra platser med närliggande militära anläggningar, har marken tidvis också nyttjats av militären. Här fanns enstaka gårdar fram till att det under 1800-talets senare del började etableras industri i området.

Den verksamhet som flertalet förknippat Udden med är AB Skånska Yllefabriken Kristianstad eller ASY som den förkortades men som i folkmun kom att bli Yllan. Yllefabriken etablerades på Udden år 1900 och kom genom sina stora och karaktäristiska tegelbyggnader och den arbetsintensiva verksamheten att prägla området.

På Udden fanns sedan 1880-talet en konservindustri. Huruvida den låg på platsen för fastigheten Konservfabriken 8 är inte klarlagt. Senare kom företaget Bong att etablera verksamhet på den aktuella fastigheten. Företagsnamnet och fastighetens namn kan förvirra, då Bong också är namnet på ett företag inom livsmedelsindustrin, som bland annat tillverkar konserver. Båda företagen är för övrigt sprungna ur samma bokbindarsläkt.

Ett utsnitt från en karta över Kristianstad, daterad 1897-1905. Yllefabriken är byggd. Nu har också järnvägen kommit på plats. År 1886 byggdes Kristianstad – Åhus Järnväg (CÅJ) med primärt syfte att frakta gods till och från hamnen i Åhus. För gemene man blev järnvägen framförallt känd för badtågen som trafikerade sträckan under sommaren.

Häradskarta från 1926-1934. Här har yllefabriken fått ett industri-spår för att underlätta transporter.

Historisk karta 4. Karta över Kristianstad, 1933

Ekonomisk karta från 1970. Sedan kartan från 1933 har större delen av området bebyggt, med industri men också med bostäder.

Interiör från AB Skånska Konservfabriken. Källa: Regionmuseets bildarkiv.

Konservindustri

Fastigheten Konservfabriken 8 har fått beteckningen av en anledning. Konservtillverkning var en av de industrigrenar som tidigt etablerades på Udden. Konservindustrin tog sin början vid årsskiftet 1887/1888 då *AB Skånska Konservfabriken* startade verksamhet på Uddevägen.

Ytterligare en konservindustri lär ha haft verksamhet på Udden, nämligen Bong. Gustaf Bong, född i Kristianstad, grundade en speceri- och delikatessaffär i Ystad i slutet av 1800-talet. I början av 1900-talet utökades företaget med en konservindustri i Kristianstad. Var på Udden och hur länge Bong hade verksamheten där är inte klarlagt. Idag har företaget istället en anläggning i Karpalund.

Miljöbilder av fastigheten Yllefabriken 20, där Bong har stora delar av sin verksamhet. Till höger i den övre bilden syns yllefabrikens fasad i rött tegel.

Bong

Företaget Bong grundades som ett bokbinderi i Lund år 1737. Verksamheten flyttades till Kristianstad 1808. Sedan början av 1900-talet har företaget tillverkat kuvert. Man kom man successivt att utöka produktportföljen med olika typer av förpackningar, så kallat specialemballage. Företaget profilerar sig på skräddarsydda produkter, där såväl papp som tryck är anpassat efter kundens önskemål.

Till nuvarande lokalisering flyttade Bong under 1990-talet. I likhet med yllefabriken uppvisar anläggningen kontor och produktionslokaler från olika tidsperioder. Lokalerna är fördelade på fastigheten Konservfabriken 8, där tidigare ICA Eol haft verksamhet, dels i den betydligt yngre anläggningen på Yllefabriken 20.

I samband med att Udden ska omvandlas flyttar företaget till nya lokaler inom Kristianstad.

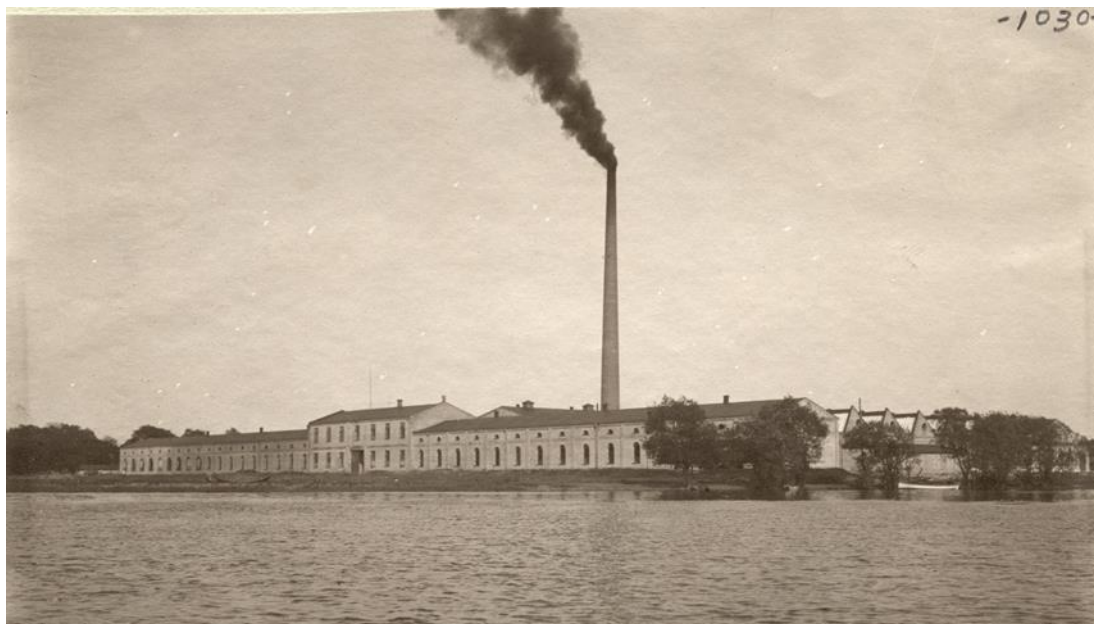

Foto av AB Skånska Yllefabriken med Helge å i förgrunden. Bilden är beskuren. Källa: Digitalt museum

"Yllan" i november 2020.

AB Skånska Yllefabriken Kristianstad (ASY)

Då yllefabriken tillhör den första generationen industriell tillverkning på Udden och då verksamheten under lång tid dominerade området, kan företagets verksamhet inte undantas i en kulturmiljöinventering som denna. Fortfarande, långt efter att företaget lagts ner, är Yllan en välkänd plats. Regionmuseet har därför tittat närmare även på den industrin.

En annan anledning till att studien breddades är att strukturer i industriområden med flera olika verksamheter skapas i samverkan. För att förstå helheten är det därför viktigt att titta på hur området vuxit fram. Ofta finns i ett sådant material uppgifter som när man lägger samman dem förtydligar och förklarar befintliga strukturer. Historisk överblick ger också förutsättningar att kartlägga helheten och i den identifiera kulturvärden.

Så länge importen var begränsad och utbudet av konstmaterial minimalt var yllefabriken relativt vanliga över Sverige. AB Skånska Yllefabriken grundades 1898 och produktionen kom igång 1900. Produktionsportföljen var relativt omfattande och förändrades över tid. Succesivt lämnade man konfektion och övergick till att fokusera på att väva tyger.

Yllefabriken drevs i sin ursprungliga form fram till 1959. Tekoindustrins kris innebar att en stor andel företag gick i konkurs. När yllefabriken likviderades följde olika ägare. För att rädda sina arbeten gick under en period tidigare anställda in som delägare. Även om namnet yllefabriken bestod, kom företagets juridiska namn att ändras flera gånger:

- AB Skånska Yllefabriken 1898 – 1959
- AB Skånska Ylle 1959 – 1968
- Kristianstad Yllefabrik AB 1968 – 73
- Dotterbolag till Marieholms Yllefabrik 1973 – 89

Kristianstads kommun har haft en aktiv roll för att verksamheten ändå klarade sig så länge, då staden köpte hela anläggningen i samband med konkursen 1959 och istället lät företaget hyra produktionslokaler. Detta gjorde det möjligt att successivt avyttra lokaler som inte behövdes för den textila produktionen. Yllefabriken var igång i den formen fram till 1989. Under de sista åren tillverkades framförallt möbeltyg. Idag används yllefabriken av flera olika verksamheter, bland annat för konferenser.

Ortofoto 1940-1947. Yllefabrikens sågtandstak (sågtak) bildar ett randigt mönster.

Ortofoto 1960. Nu har södra delen av Udden bebyggt med bostäder uppförda under 1950-talet.

Ortofoto 2018. Vyn är i det närmaste identisk med dagens.

Befintlig bostadsbebyggelse

Söder om industribyggnaden, på Styrmansgatan, Båtsmansgatan, Roddaregatan (ligger utanför kartsnittet ovan) och Skepparegatan finns bostadsbebyggelse, småhus, mindre flerbostadshus samt radhus. Bostadsbebyggelsen har i huvudsak uppförts under 1950-talet. Det finns emellertid enstaka byggnader som är äldre. I söder angränsar bostäderna till grönområde och ytterligare söderut till E22.

Kulturmiljöinventering

Regionmuseet har inventerat de aktuella fastigheterna, *Yllefabriken 20* respektive *Konservfabriken 8*, men har därtill valt att inkludera ett omland, för att få med ett bredare perspektiv på aktuellt område.

Området som helhet

Idag uppvisar Udden ett område med relativt brokig bebyggelse tillsammans med stora ytor som företrädesvis nyttjas för parkering. Därtill är industrifastigheternas mark till övervägande del asfalterad. Trots detta uppvisar området relativt mycket grönska, såväl träd som buskar. I väster löper skyddsvallen mot Helge å med gräsytor och gång- och cykelväg och i öster spårområdet.

Yllefabrikens norra fasad och den enkelsidiga allén bestående av ekar med smala kronor, troligtvis sorten *Quercus palustris* "Fastigiata".

Karaktärsdrag

Alléer

Till områdets karaktärsdrag lyfts i flera sammanhang *alléer* fram. De planterades i samband med att fabriksbyggnader uppfördes på Udden men att döma av äldre kartmaterial kan det ha funnit alléplanteringar i området tidigare än så. Alléer har en lång historik inom industriell bebyggelse då träd ansågs ta hand om rök och partiklar från fabrikernas skorstenar. Ofta planterades alléer som gräns mellan fabriker och omgivande bebyggelse, såsom bostäder och butiker. Bakom de myckna alléplanteringarna fanns också en ambition att göra anläggningarna mer ståndsmässiga. Därtill bidrog alléer till visuella mervärden, då träddridåer ger en känsla av park, snarare än av industriområde.

Yllefabriken till höger men ekallén. Till vänster i bild skimtar sentida bostadsbebyggelse, som uppförts på mark där det längre tillbaka fanns arbetarbostäder för yllefabrikens anställda.

Exempelbilder från området. Till vänster del av yllefabrikens södra fasad med murverk av rött tegel och industriport. Till höger Bongs södra fasader.

Öppna ytor/mellanrum

Ett annat karaktärsdrag i området är de *öppna ytorna* som idag inte har någon tydlig definition. Ytor som längre tillbaka behövdes för upplag och olika former av transporter men som idag saknar tydlig funktion. När industribebyggelse omvandlas, det vill säga när fastigheter inte längre används för produktion, kan till synes enahanda ytor fungera som *mellanrum*.

I presentationsmaterialet finns ett tydligt exempel på hur man vill arbeta med och utveckla befintlig öppna ytor. Området mellan de planerade bostadsgårdarna på fastigheten Yllefabriken 20 och intilliggande fastighet Yllefabriken 19, den så kallade ”Yllan”, vill man använda som en rekreativ plats. Förslagets ambition är att inkludera och utveckla ytan i en miljö som blir allmänt tillgänglig och samtidigt del i stråket ”vandring mellan och vattnet”.

Till vänster yllefabriken, i folkemun "Yllan" med ullagret till höger i bild. Mellan de båda byggnaderna går en siktlinje. Bilden till höger visar Helge å, skyddsvallen och yllefabriken västra fasad. Vallen med gång- och cykelväg utgör en viktig passage och samtidigt en tydlig siktlinje.

*Skyddsvallen norr ifrån med yllefabriken i förgrunden. Trots att vallen kröker utgör den långa sträckor av obruten siktlinje.
Foto: Elisabeth Björner*

Stora volymer/låg bebyggelse

Uddens industriella bebyggelse karaktäriseras av byggnader med *stora volymer och samtidigt relativt låg bebyggelse*. Den sentida bostadsbebyggelsen norr om Yllan kontrasterar mot detta, då man där använt sig av till ytan mindre volymer och istället byggt flera våningar. Marken norr om Yllan nyttjades även tidigare för bostadsbebyggelse, i form av arbetarbostäder för yllefabrikens anställda.

När det gäller bebyggelsens exteriöra karaktärsdrag är det svårare, eftersom anläggningarna tillkommit under flera tidsepoker, uppförts av olika verksamheter och därmed fått varierande fasadmateriel. Tegel förs fram som typiskt för Uddens bebyggelse. Materialet är förvisso helt dominerande för yllefabrikens anläggning men inom området finns andra tongivande byggnader som istället har putsade fasader men också byggnader som är plåtklädda. Därtill finns sentida byggnader med fasader av prefabricerade, målade betonelement.

Några av siktlinjerna i området markerade. Utöver markerade siktlinjer utgör även befintliga vägar i området betydelsefulla siktlinjer. Illustration Elisabeth Björner.

Siktlinjer och strukturer

Befintlig bebyggelse på Udden är relativt gles, vilket gör Uddens angränsande omgivning överblickbar från olika delar av området. Detta är inte nödvändigtvis detsamma som siktlinjer i området. Men det finns några tydliga siktlinjer som under lång tid präglat Udden och som hör samman med dess industrihistoria. Två sådana går på vardera sidan om Yllan, varav den ena också passerar Bongs nuvarande produktionsanläggning. En tredje siktlinje går i nittio graders vinkel till dessa och utgörs av skyddsvallen mot Helge å. En fjärde betydelsefull siktlinje utgörs av järnvägsspåret som också representerar en gräns mellan nuvarande Udden och Söder. Därtill bidrar självfallet också vägarna i området med viktiga siktlinjer. I kartmaterialet för Udden kan man tidigt följa vissa att vägsträckningarna.

Bongs sentida produktionsanläggning på fastigheten Yllefabriken 20. Anläggningar av den här karaktären är vanligt förekommande inom yngre industriell bebyggelse.

Fastigheten Yllefabriken 20

Fastigheten Yllefabriken 20 är idag bebyggd med industrilokaler tillhörande kuverttillverkaren Bong. Anläggningen består av flera sammanfogade byggnadskroppar. Fasaderna utgörs till övervägande del av prefabricerade betongelement som exteriört avfärgats i vitt med horisontella fält i ljusblått. I den administrativa delen finns fönstersättning i två plan. Byggnadskropparna för produktions- och lager är mer slutna till sin karaktär. Längst västerut finns en byggnadskropp som sannolikt inrymmer lager. Upptill är den klädd med gråvit korrugerad plåt, troligtvis på ett regelverk av betong alternativt stål. Plåt förekommer också på vissa andra fasader inom anläggningen. De olika byggnadskropparna har flacka tak som avtäckts med svart tjärpapp. I anläggningens östra del finns ett par byggnadskroppar av lite enklare karaktär, klädda med blå korrugerad plåt. Troligtvis inrymmer dessa teknisk installation alternativt någon form av lager.

Omgivande mark är till övervägande del asfalterad. Förutom parkering och ytor för transporter används delar av utomhusmiljön för upplag av material tillhörande produktionen. Fastigheten avgränsas av ett nätstängsel samt av stora grindar. I söder angränsar fastigheten till Styrmansgatan och småhusbebyggelse och i väster till gång- och cykelvägen som löper på skyddsvallen. Fastighetens sydöstra hörn angränsar därtill till en mindre grönyta.

Till vänster skimtar den GC-näg som löper på skyddsvallen och därmed också angränsar till fastigheten Yllefabriken 20, anläggningens västra fasader.

Vänstra bilden visar detalj av fasad med för anläggningen kännetecknande horisontellt band i ljusblått. Till höger två byggnadskroppar klädda med blå korrugerad plåt, som genom den blå kulören ansluter till övrig anläggning i prefabricerade betongelement.

Fastigheten Konservfabriken 8 med byggnadskroppar i funktionalistisk stil. Såväl den tre våningar höga kontorsbyggnaden som den lägre produktionsdelen representerar karaktäristiska byggnader på Udden. Även om byggnaderna i sig själva inte berättar om ursprunglig funktion, så vittnar deras ålder om Uddens industriella historia.

Fastigheten Konservfabriken 8

På fastigheten Konservfabriken 8 finns flera byggnadskroppar, varav de äldsta med ett funktionalistiskt formspråk. Kontorsbyggnaden ligger placerad ut mot Widellsgatan. Framför byggnaden finns en mindre platsbildning, vilket är ett motiv som återkommer hos jämförbara industriella anläggningar. Platsbildningar användes för att lyfta fram företagets betydelse och ofta för att markera huvudentrén. I norr är kontorsdelen sammanbyggd med en lägre produktionsdel. Båda byggnadskropparna har putsade fasader som avfärgats ljus gula. Kontorsbyggnaden har fönster av tvåluftstyp med mittpost medan produktionsdelen har fönster med flera luftar. För båda byggnaderna gäller att karmar och bågar är vita.

I likhet med flertalet äldre industrianläggningar har nya byggnadskroppar efter hand dockats till de äldre när verksamheten expanderat. På samma sätt har behoven i administrativa lokaler ändrats över tid. På aktuell fastighet har kontorsdelen kompletterats med en ny entré, uppförd i början av 2000-talet. Därtill har solskydd monterats i fasaden.

Platsbildning framför kontorsbyggnaden på fastigheten Konservfabriken 8.

I söder och i öster mot spårområdet har anläggningen utökats i etapper. Byggnadskropparna som uppfördes för att hysa produktion och lager är representativa exempel på hur samtida anläggningar från 1970-talen och framåt ofta har uppförts och utvecklats. Exteriört är den delen av anläggningen sluten, undantaget lastbryggans portar. Fasaderna är klädda med korrugerad plåt, sprutmålad i gult. Taken på anläggningens olika byggnadskroppar är samtliga avtäckta med svart tjärpapp.

Även om Sverige inte var direkt indraget i andra världskriget var påverkan stor även här. Under den så kallade beredskapstiden låg nybyggnationen mer eller mindre nere till följd av materialbrist och brist på arbetskraft, eftersom den manliga delen av befolkning till stora delar var inkallad. Efter krigsslutet tog det ytterligare några år innan nybyggnationen kom igång igen.

Lastkaj och tillhörande med hårdgjord yta för upplag och transporter. Mot spårområdet avgränsas fastigheten av ett träplank. Öster om planket skymtar Järnvägmuseets byggnad.

Detta medförde att industriella anläggningar uppförda under senare delen av funktionalismen generellt är färre än från flera andra tidsperioder. Mot bakgrund av detta har de äldre byggnadskropparna på fastigheten Konservfabriken 8 alltså ett kulturhistoriskt värde. Att vissa förändringar, såsom komplettering av nytt entréparti och teknisk installation utanpå fasad, har gjorts över tid spelar mindre roll.

Utöver byggnaderna och platsbildningen med gräs och plantering framför anläggningen omfattar fastigheten stora hårdgjorda ytor för parkering, upplag och transport. Längs med spårområdet avgränsas fastigheten av ett träplank.

Kulturhistorisk värdering

För att ta reda på vilka kulturvärden som bör beaktas i omvandlingen av Udden, har Regionmuseet gjort en kulturhistorisk värdering. Utgångspunkten i värderingen är de två fastigheterna Konservfabriken 8 respektive Yllefabriken 20 men vi har också tagit omgivande mark, såsom gator, befintliga parkeringar, parkmark och Helge å i beaktande. Värderingen omfattar både fysiska och immateriella värden.

För att underlätta navigering har vi också lagt in kulturvärdena i tabell, där respektive fastighet kan urskiljas.

Idag utgör Udden en kulturmiljö som, sina kulturvärden till trots, kan vara svår att tolka. Detta beror framförallt på att stora delar av den industri som tidigare fanns på platsen har flyttats därifrån. Yllefabrikens anläggning har sedan länge fått nya funktioner. Detta gäller också delar av Bongs äldre anläggning på fastigheten Konservfabriken 8. Samtidigt finns Bongs yngre produktionsanläggning, fastigheten Yllefabriken 20, där produktionen pågår. Eftersom den industriella verksamheten i området har minskat, och de nya verksamheter som knutits till platsen inte i samma utsträckning har tagit den yttre miljön i anspråk, finns idag stora markytor utan tydlig funktion. Detta ger bitvis ett ödsligt intryck. Områdets samlade *kulturhistoriska värde* är relativt lågt. Dock finns byggnader som utgör viktiga nycklar till områdets historia och som bör beaktas när Udden omvandlas.

Av de aktuella fastigheterna berörs framförallt Konservfabriken 8 och då de äldre delarna. De gulputsade byggnadskropparna har ett tydligt funktionalistiskt formspråk. Med ledning av de kartor och ortofotografier som Regionmuseet studerat, kan konstateras att aktuella byggnader sannolikt tillkom kring mitten eller under senare delen av 1940-talet.

Byggnadernas *arkitektoniska värde* är begränsat, istället är de representativa för sin tid. Anläggningar och industribyggnader som finns kvar från beredskapstiden och åren strax efter krigsslutet bör därför i så stor utsträckning som möjligt bevaras. Tilläggas bör att värdet ligger i byggnadernas exteriör.

Fastigheten Konservfabrikens äldre byggnadskroppar har därtill ett *miljömässigt värde*, vilket framförallt förtydligas av kontorsbyggnaden, som ligger väl synlig från både Widellsgatan och Uddevägen. Ett miljömässigt värde innebär att en byggnad genom sin exteriör tillför befintlig miljö ett särskilt värde, vilket riskerar att gå förlorat om byggnaden försvinner. I detta fall handlar det om en byggnad som genom sitt funktionalistiska formspråk och relativt enkla exteriör visar på ett viktigt tidslager i den industriella utvecklingen på Udden, lokalthistoriskt men också ur ett större perspektiv. Det miljömässiga värdet bidrar till igenkänning och ger området identitet.

Därtill har Konservfabriken 8 och i viss mån också Yllefabriken 20 *miljömässiga värden* som yttrar sig i strukturer (strukturellt värde), vilka bland annat är avläsbara i anläggningarnas volymer, de siktlinjer anläggningarna bidragit till, den infrastruktur som vuxit fram eller som har fått en stärkt roll i och med industrins etablering.

Uddens utveckling från uppodlad mark och betesmark, som periodvis även användes av militären, till industrimark och planlagd bostadsbebyggelse har direkt bäring på samhällsutvecklingen och tillskrivs därför ett *samhällshistoriskt värde*. Det värdet är avläsbart på flera nivåer och är inte enkom beroende av den fysiska bebyggelsen. Det samhällshistoriska värdet är därmed inte lika känsligt för förändring som exempelvis ett arkitektoniskt eller ett miljömässigt värde. Det ligger i begreppets natur att samhället är dynamiskt och att det samhällshistoriska värdet därmed också kan omfatta flera tidslager. Markanvändning kan förändras men markområdet kan också öka eller minska i omfattning. Ett sådant exempel är när Nosabysjön torrlades 1859–1870. Den tidigare vattenomflutna Udden blev därmed inte lika geografiskt tydlig. Torrläggningen gjordes för att öka den stadsnära marken, ett projekt som har ett högt samhällshistoriskt värde.

Udden omfattar också flera *sociala värden* av immateriella art som berättar om arbetsvillkorens förändring över tid men även om genusperspektiv. Det finns sociala värden knutna till de aktuella fastigheterna men Regionmuseet har i första hand beaktat de värden vi fann mest relevanta i sammanhanget.

Fastighet	Konservfabriken 8	Yllefabriken 20
Kulturhistoriskt värde	Visst kulturhistoriskt värde	Lågt kulturhistoriskt värde
Arkitektoniskt värde	Visst arkitektoniskt värde, byggnaderna är representativt för sin tid	Inget arkitektoniskt värde
Miljömässigt värde	Miljömässigt värde genom de äldre delarna av anläggningen. Igenkänning och identitet. Strukturer värda att beakta framförallt genom anläggningens placering och dess volym	Lågt miljömässigt värde. Värdet består i strukturer i form av anläggningens volym och de siktlinjer som den bidrar till
Samhällshistoriskt värde	Samhällshistoriskt värde	Samhällshistoriskt värde
Socialt värde	Visst socialt värde med tonvikt på arbetsvillkor	Lågt socialt värde

Matrisen över fastigheternas kulturvärden bör ses som en översikt medan den förtydligande beskrivningen finns under rubriken Kulturbistorisk värdering.

Konsekvensbeskrivning

Vid en omvandling av Udden kommer kulturvärden att påverkas. Vissa värden bevaras och andra kan till och med förstärkas och utvecklas. En del värden riskerar dock att försvinna. Utgångspunkten bör vara varsamhet och hänsyn till befintlig bebyggelse. Aktuellt område, fastigheten Konservfabriken 8 i synnerhet, ingår inte i riksintresse. Fastigheten har heller inte något särskilt skydd i plan. Detta är däremot inte ett argument för att inte bevara, då varsamhet och anpassning gent emot befintlig bebyggelse gäller generellt enligt PBL. Kristianstads kommun bedömde att aktuella fastigheter inte var tillräckligt utredda, varför Regionmuseet fick i uppdrag att göra en kulturmiljöinventering med kulturhistorisk värdering samt en konsekvensbeskrivning.

Förslaget *bedöms ta hänsyn till bebyggelsens kulturvärden och karaktär* genom att

- Flera befintliga siktlinjer beaktas i den nya planen för området, vilka kan användas för att tydliggöra miljömässiga, samhällshistoriska men i viss mån också sociala värden.
- Planen för kvartersbildningar på fastigheterna Konservfabriken 8 respektive Yllefabriken 20 tar till delar upp strukturer i den befintliga industrimiljön, vilket stärker kopplingen till platsens historia
- Befintliga platsbildningar i anslutning till yllefabriken integreras i den nya bebyggelsen (här avses fastigheten Yllefabriken 20 och miljön i anslutning till den), vilket bidrar till dialog med områdets industrihistoria
- Området omvandlas från verksamhetsområde till blandad bebyggelse med fokus på bostadsbebyggelse, vilket bidrar till att återskapa ett folkliv som också fanns kring industrianläggningarna då verksamheten var mer arbetsintensiv

och anses därmed följa Plan- och bygglagens krav på varsamhet

Förslaget *riserar att förvanska miljömässiga värden i bebyggelsen om*

- Gulputsade funkisbyggnader på fastigheten Konservfabriken 8 ersätts med nybyggnation

Antikvariska riktlinjer

Siktlinjer och strukturer

I presentationsmaterialet för Nya Udden tas hänsyn till flera befintliga siktlinjer och strukturer, inte minst gäller detta de siktlinjer som utgörs av områdets befintliga vägar.

Någon siktlinje försvinner för att istället främja kommunikation mellan Udden och bebyggelsen öster om järnvägsspåret. Ur antikvariskt hänseende vore det intressant att undersöka möjligheter att genom markeringar/avvikande material visualisera tidigare siktlinjer och byggnaders utsträckning, ett sätt att göra flera historiska lager avläsbara i samma miljö.

Karaktäristiska byggnader

Yllefabriken är karaktäristisk för området och bevaras, vilket ger historiskt djup. Detsamma gäller yllefabrikens ullager. Båda bidrar med referenser till en för Kristianstad historiskt betydelsefull industri. Denna studie fokuserar på fastigheterna Yllefabriken 20 och Konservfabriken 8. Den förstnämnda uppvisar sentida industribbyggelse av vanligt förekommande slag. Den har i värderingen inte ansetts ha vare sig byggnadshistoriskt eller arkitektoniskt värde. Däremot finns på Konservfabriken 8 två byggnadskroppar, kontor och en lägre produktionsdel, med funktionalistiskt formspråk, som i likhet med yllefabriken är karaktäristiska för området. Karaktäristiska såtillvida att de är tydliga exempel på den industrihistoriska utvecklingen av Udden och att de därtill är väl synliga från olika siktlinjer inom området. Dessa byggnadskroppar kan på likartat sätt bidra med historiska referenser och skulle precis som yllefabriken kunna sättas in i ett nytt sammanhang och integreras med nybyggnation.

Sociala värden

Ett vanligt förekommande sätt att främja sociala värden av immateriell art är att ta upp namn från platsens tidigare användning då gator, gränder och platsbildningar ska namnges. På så vis kan man i ett nytt område med enkla medel skapa ingångar till historien.

Materialval

I presentationsmaterialet för Nya Udden lyfts tegel fram som ett material vilket anknyter till områdets industriella bebyggelse, yllefabriken i synnerhet. Genom att också jobba med plåt och putsade ytor skapas flera referenser till Uddens industriella bebyggelse, både vad gäller verksamheter och olika tidslager.

Analys

Regionmuseets är som helhet positivt till såväl målbild som presentationsmaterial för Nya Udden. Omvandlingen av Udden bidrar till att binda samman olika delar av staden och, som det även beskrivs i presentationsmaterialet, till att förlänga stadens centrum i söder. Regionmuseet ser därtill fördelar med att ge fler människor möjlighet att leva centrumnära och samtidigt ha tillgång till Helge å och anslutande grönområde. Utöver synpunkter i form av konsekvensbeskrivning och antikvariska riktlinjer, uppmuntrar vi att områdets historia görs tillgänglig på olika sätt, gärna med komplement i form av digital information.

I flera projekt som Regionmuseet arbetat med har vi sett vad aktivt arbete med platsens historia kan göra för människor som flyttar in i ett område utan att tidigare ha en koppling dit. En ny stadsdel har en attraktionskraft då den är ny men blir mer spännande om där också finns historiska ingångar. Mot bakgrund av detta är det positivt att se hur presentationsmaterialet lyfter flera av Uddens kulturhistoriska värden. Regionmuseets bedömer förutsättningar att kommunicera stadens historiska utveckling på plats som goda. Medvetenhet om historien brukar bidra till att boende och verksamma i ett område känner ett ökat ägandeskap för platsen. Det gör i sig ofta människor mer benägna till medskapande. Med andra ord kan satsningar på att lyfta fram hur området förändrats över tid bidra till ökad kreativitet.

Källor

- Sigmarsdóttir, Guðrun Birna: *Searching for site-specific design – a case study of harbour transformation in Køge, Denmark and Reykjavik, Iceland*, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, Degree Project, 2014
- Borg, Henrik: *Den skånska livsmedelsindustrin*, Regionmuseet Kristianstad, 2005:64
- Edström, Ragnar: *Döden i grytan – Östskånska företagshistoria under 1900-talet i konserveringsbranschen*, Högskolan i Kristianstad, 2006
- Johansson, Daniel m fl: *Tönnersjös trädguide – inspiration och information från Sveriges trädplantaskola*, Tönnersjö plantskola, Eldsberga, 2014
- Kristianstad länsmuseum (nuvarande Regionmuseet i Skåne) *Yllan: en kvinnoarbetsplats på 1950-talet: en etnologisk dokumentation våren 1997*
- Larsson, Mats. J; Book, Bo (2009). *Över 100 år med Yllan*. Årsskrift /Föreningen Gamla Christianstad. 2009, s. 49–90
- Mangér, Kalle: *Det gröna och det allmänna – om planering för grönstruktur i tätare stad*, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, Alnarp, examensarbete Landskapsprogrammet, 2013
- Mårtensson, Leif (2001). *Udden och det teknologiska landskapet: om förhållandena människa och natur genom tiderna*. Årsskrift / Föreningen Gamla Christianstad. 2001, s. 4–35

Arkiv

Digitalt museum
Lantmäteriet
Regionmuseets arkiv och bild databas

Webb

<https://www.raa.se/app/uploads/2015/04/RA%C3%84-Plattform-Kulturhistorisk-v%C3%A4rdering-och-urval-version-20150119.pdf>

<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/detaljplan-och-kulturvarden/>

<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/detaljplan-och-kulturvarden/hansynsbestammelser/>

https://sv.wikipedia.org/wiki/Aktiebolaget_Sveriges_f%C3%B6renade_konservfabriker

<https://considcommunication.se/en-kuverthistoria-pa-liv-och-dod>

<http://www.bong.com/sv/om-bong/historia>

<https://brpersson.com/nya-udden-ett-stadsomvandlingsprojekt-i-centrala-kristianstad>

Lund 2021-02-02

Helene Stalin Åkesson i samarbete med Elisabeth Björner, Rebecca Olsson och Maria Sträng

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

